

MAKUHA KA SA TINGIN: ANG DESEKSUWALISASYON NG BIDANG BABAE SA PAGSASALIN NG MGA NOBELANG ROMANSA¹ (MAKUHA KA SA TINGIN: THE DESEXUALIZATION OF THE HEROINE IN THE TRANSLATION OF ROMANCE NOVELS)

Mar Anthony Simon dela Cruz

ABSTRAK

Kilalá ang tatak na Precious Hearts Romances (PHR) ng Precious Pages Corporation sa paglalathala ng mga akdang popular, partikular ang nobelang romansa. Sa kasalukuyan, ang Precious Pages ang nangunguna sa popularisasyon ng pagsasalin sa panitikang Filipino kung bilang ng mga nalathalang salin ang pagbabatayan. Sa kabila nito, nananatiling salat ang mga pag-aaral kaugnay sa pagsasalin ng popular na nobelang romansa, lalo na sa representasyon ng mga babae sa salin ng mga akdang ito. Bagaman may mga pag-aaral nang tumatalakay sa usaping pangkababaihan sa mga nobelang romansa, wala pang sumisiyasat sa representasyon ng mga babae sa salin ng mga akdang ito. Sinuri ang salin ng 29 na nobela ng Harlequin, ang nangungunang tagapaglatahala ng mga nobelang romansa sa buong mundo. Piniling siyasatin ang unang kabanata (kabilang ang prologo, kung mayroon, at unang bahagi ng ikalawang kabanata para sa ilan) ng salin ng mga nobelang may markang “Gold Edition.” Tinutukan

¹ Bahagi ito ng disertasyong “There’s Something about a Rebel: Ang Makiling sa Skopos na Pagsasalin ng Precious Pages ng mga Nobelang Romansang Harlequin” (“There’s Something about a Rebel: Precious Pages’ Skopos-Based Translation of Harlequin Romance Novels”) na ginawaran ng Ph.D. Dissertation Award, 2019 National Commission for Culture and the Arts Research Grants Program.

sa papel ang nangyayaring deseksuwalisasyon ng bidang babae sa inisyal na punto ng tunggalian ng kapangyarihan. Sa bahaging ito ng nobela karaniwang makikita ang una at matensiyong pagtatagpo ng mga bidang babae at lalaki, at partikular na matingkad dito ang mga paglalarawan ng seksuwal na reaksiyon at damdamin ng babae, kabilang ang mga tumatakbo sa kaniyang isip kapag tinitingnan/tinititigan ang lalaki. Ipinakikita ng mga resulta na talamak ang omisyon at niyutralisasyon sa pagsasalin, kaya nagiging deseksuwalisado ang bidang babae. Dalawa ang epekto nito: (1) pagbura sa danas ng bidang babae bilang aktibo, nag-iisip, at seksuwal na tao; at (2) pagkalusaw ng marahas na tendensiya ng mga bidang lalaki na karaniwang nagpapakilig sa mga bidang babae at mga babaeng mambabasa. Tinalakay rin sa papel ang politika ng titig o kung paano nagiging instrumento ang pagsasalin sa pagtataguyod ng o paghamon sa mga puwersa ng patriyarka. Ipinapalagay na ang mga proseso, pamamaraan, at produkto ng pagsasalin, kabilang ang ideolohikong posisyon ng Precious Pages sa mga ito, ay hinuhulma ng komersiyal na layunin ng kompanya.

Mga Susing Salita: *Precious Pages, Precious Hearts Romances, Harlequin, nobelang romansa, pagsasalang popular, deseksuwalisasyon*

ABSTRACT

Precious Pages Corporation's imprint Precious Hearts Romances (PHR) is known for publishing popular titles, notably romance novels. Currently, Precious Pages is the leader in popularizing translation in Philippine literature in terms of the number of published translations. Despite this, the translation of romance novels, especially how women are portrayed in these works, is rarely studied. Several studies have tackled women's issues in Filipino romance novels, but there has been no research that explores the representation of women in the translation of these works. This paper analyzes 29 titles published by Harlequin, the world's leading publisher of romance novels. All of the first chapters (including prologue, if any, and the first part of the second chapter for some titles) of the translated novels with a "Gold Edition" label were examined. This paper focuses on the desexualization of the heroine during the initial phase of the power struggle

between the female and male protagonists. This part of the novel usually shows the tense first meeting of the heroine and the hero. Notable here is the description of the heroine's sexual reaction and feelings, including her thoughts when looking or staring at the hero. Results show that omission and neutralization in translation are common, which may explain the desexualization of the heroine. This has two effects: (1) blurring the experience of women as active, thinking, and sexual persons and, on the other hand, (2) undermining the hero's violence and toxicity, which the heroine and the female readers commonly find attractive. This paper also discusses gaze and how translation becomes a tool for promoting or challenging patriarchal forces. This article suggests that *Precious Pages'* commercial objectives mold the processes, methods, and products of translation, including the company's ideological position on these.

Keywords: *Precious Pages, Precious Hearts Romances, Harlequin, romance novel, popular translation, desexualization*

Kilalá ang Precious Pages Corporation sa paglalathala ng mga akdang popular, partikular ang nobelang romansa. Sa pamamagitan ng tatak nitong Precious Hearts Romances (PHR), kinikilala ng kompanya ang sarili bilang "The Biggest Publishing House of Tagalog Romance Novels," na naglalathala ng "The Best Love Stories of All Time." Masusukat ang kasiglahan nito sa dami ng nobelang inilalabas nito. Karaniwang naglalathala ang PHR ng humigit-kumulang 40 nobelang romansa sa isang buwan, o tinatayang 480 nobela sa isang taon; hindi pa kasama rito ang mga muling limbag.² May inisyal na limbag na 8,000 kopya, pinakamababa na ang 3,000 kopya, ang karaniwang titulo na ibinebenta hindi lamang sa Pilipinas, kundi sa mga bansang maraming manggagawang Pilipino, tulad ng United States at Hong Kong (De Vera 2012; Garcia 2018a).

Sa kasalukuyan, ang Precious Pages ang isa sa mga nangunguna sa popularisasyon ng pagsasalin sa bansa. Simula noong taong 2009, naglathala ito ng mga salin ng mga nobelang romansa, kabilang ang 183 akdang Harlequin at 70 iba pa (Garcia 2018b), tulad ng mga nobelang romansa nina Barbara Cartland,

² Tinantiya ang bilang mula sa lingguhang update ng mga bagong labas na titulo (mula 2008 hanggang 2014) sa forum sa website ng Precious Pages (<http://precioushr.forum-motion.com/f5-book-reviews>)

Danielle Steele, Sidney Sheldon, at Nicholas Sparks. Hindi pa kasama rito ang mga kompletong salin ng mga nobelang romansa na hindi pa nila inilalabas. Ayon kay Segundo D. Matias, Jr., isa sa mga tagapagtatag ng Precious Pages, matagumpay ang pagsasalin nilá ng mga nobelang Harlequin kaya naengganyo rin siláng magsalin ng iba pang mga *bestseller* na patok sa kabataan (ABS-CBN News 2012) tulad ng *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*, *The Hunger Games*, *Vampire Diaries*, *Twilight*, *Fifty Shades of Grey*, at mga klasikong akda tulad ng *The House of the Spirits*, *The Alchemist*, at *Charlotte's Web*.

Sa kabila ng kasiglahang ito, nananatiling salat ang mga pag-aaral kaugnay sa pagsasalin ng popular na nobelang romansa, partikular sa representasyon ng mga babae sa salin ng mga ganitong akda. Bagaman may mga pag-aaral nang tumatalakay sa usaping pangkababaihan sa mga nobelang romansa sa Pilipinas (hal., Reyes 1975, 1980, 1991; Lucero 1991; Fernandez-Diaz 1995; Encanto 1996; Barrios 2000; Raymundo 2004; Culla 2015), wala pang sumisiyasat sa presentasyon at representasyon ng mga babae sa salin ng mga akdang ito. Dahil interesanteng mapag-aralan ang transpormasyon ng teksto at kung paano nagbabagong-bihis ang naratibo at ang mga bidang babae at lalaki sa prosesong ito, susuriin sa artikulong ito ang pagsasalin sa Filipino ng ilang nobelang inilathala ng Harlequin, ang nangungunang tagapaglagtahala ng mga nobelang romansa sa buong mundo.

Tututukan sa papel naito ang nangyayaring deseksuwalisasyon, o ang pagpapatahimik o pagkitil sa seksuwalidad, ng bidang babae sa unang pagtatagpo nilá ng bidang lalaki sa unang kabanata (kabilang ang prologo, kung meron, at unang bahagi ng ikalawang kabanata para sa ilan) ng salin ng 29 na nobelang Harlequin. Partikular na susuriin ang pagsasalin ng mga erotikong deskripsiyon na nakatuon sa seksuwal na pagnanasa ng babae. Nilimitahan pa ang pagsisiyasat sa pagsasalin ng deskripsiyon ng kanilang mga pisikal at pisyolohikong reaksiyon, kabilang ang mga tumatakbo sa kanilang isip. Dahil sa talamak na omisyon sa pagsasalin, nagiging deseksuwalisado ang babae. Dalawa ang epekto nito: (1) pagbura sa danas ng bidang babae bilang aktibo, nag-iisip, at seksuwal na tao; at (2) pagkalusaw ng marahas na tendensiya ng mga bidang lalaki na karaniwang nagpapakilig sa mga bidang babae at mga babaeng mambabasa. Sa unang pagkikita ng mga bida, kapansin-pansin din ang titig o tingin ng nagnanasang babae, kaya tatalakayin din ang politika ng titig o kung paano nagiging instrumento ang pagsasalin sa pagtataguyod ng o paghamon sa mga puwersa ng patriyarka.

Maaaring matindi ang talab ng deseksuwalisasyon sa yugtong nahaharap ang bidang lalaki at babae sa mabibigat na pagsubok, o sa sinasabing “chapter eight” ni Barrios (2000), at sa resolusyon ng kuwento ng mga bida—at mahalagang pagtuunan ng mga susunod na pag-aaral ang dinamikang ito—ngunit sa panimulang pag-aaral na ito, nilimitahan ng mananaliksik ang pagsisiyasat sa inisyal na paghaharap ng mga bida sa mismong kuwento o sa mga pahina ng nobela. Mahalaga ang bahaging ito dahil bukod sa formulang inisyal na seksuwal na atraksiyon sa pagitan ng mga bida, lumilitaw rin dito ang potensiyal na tunggalian ng kapangyarihan. Introduksiyon ito ng dominanteng sistemang nagtatanghal sa bidang lalaki at kung paano nagpapasakop ang o nilalabanan ng bidang babae ang sistemang ito sa simula. Sa paunang pag-aaral na ito, tumutok ang mananaliksik sa nangyayaring deseksuwalisasyon sa inisyal na punto ng tunggalian ng kapangyarihan. Kung susuyurin ang mga blog o website na nagbibigay ng mga tip sa pagsulat ng nobelang romansa, madalas na ipinapayo sa mga baguhang manunulat na maging maingat sa pagbuo ng eksena ng unang pagkikita dahil ito ang simula ng pagbabago ng buhay ng mga tauhan.

Partikular na pinili ang mga titulong may markang “Gold Edition” dahil itinuturing na bestseller ang orihinal na nobela kung may tatak nito, ayon sa isa sa mga tagasalin/editor ng Precious Pages (Canale 2019), at inaasahan ding tatangkilikin ng target na mambabasang Pilipino ang salin ng mga ito. Tumitingkad sa pagmamarkang ito ang layuning ilako at pagkakitahan ang produktong salin. Ayon sa mismong presidente nito na si Matias, “For me to consider translating a book, it must have sold well and made money. Otherwise, why do it?” (De Vera 2014). Ipinapalagay na nakabatay sa layuning komersiyal ng “The Biggest Publishing House of Tagalog Romance Novels” ang lapit at mga estratehiya sa pagsasalin, at kasabay nito ang paglabnaw ng seksuwalidad ng bidang babae.

Deseksuwalisasyon ng Bidang Babae

Paano isinasalin ang pagnanasa ng babae sa nobelang romansa? Karaniwang sinusuri ang mga problema sa pagsasalin ng mga tekstong may kinalaman sa katawan o danas ng mga babae at nagpapanukala ng mga ideolohikong interbensiyon o manipulasyon (Santaemilia 2005). Kabilang dito ang pagbibigay ng dignidad sa danas ng kababaihan at pagtanggap ng mga seksistang salita o ekspresyon, paglusaw sa mga bahaging may potensiyal

na magsulong ng patriyarka, at pagbabalanse ng kapangyarihan. Ginagamit ding estratehiya ang pagpapaigting ng seksuwalidad ng tauhang babae at, sa kabilang banda, ang deseksuwalisasyon ng katawan ng babae. Sa sinuring mga salin, malinaw na may tendensiya ng deseksuwalisasyon ng teksto.

Sa *Roccanti's Marriage Revenge/The Marriage Revenge*, naghihiganti ang bidang lalaki sa ama ng bidang babae dahil sa pagkamatay ng kaniyang kapatid. Para maisakatuparan ito, kailangang pigilan ni Vitale ang pagpapakasal ni Zara kay Sergios, ang lalaking makatutulong sa paglago ng negosyo ng pamilya ng babae. Inimbitahan ni Vitale si Zara na isang garden designer sa kaniyang villa. Nang unang makita ng babae ang lalaki, agad na nagkaroon ng atraksiyon si Zara kay Vitale. Sa pamamagitan ng detalyadong paglalarawan ng buhok, pilikmata, bibig, at hulma ng katawan ng lalaki, at sa paggamit ng “He was smoking hot” sa orihinal, tahasang ipinakikita ang seksuwal na atraksiyon ni Zara kay Vitale:

She glanced up just as a man appeared in the doorway and her breath tripped in her throat. Sunshine flooded through the windows, gleaming over his black hair and dark curling lashes while highlighting the stunning lines of his classic bone structure and beautifully modelled mouth. He was smoking hot and that acknowledgement startled her—it was rare for Zara to have such a strong, immediate response to a man (Graham 2012, 14).³

Ito naman ang salin sa Filipino ng sipi sa itaas: “Pag-angat niya ng tingin sa lalaking nasa pintuan ay nahigit niya ang kanyang hininga. Kuminang ang buhok ng lalaki sa tama ng araw mula sa mga bintana. Hindi niya sukat-akalain na magkakaroon siya ng ganoong reaksiyon sa isang lalaki” (Graham 2015).⁴ Sa salin, nawala ang mga erotikong deskripsiyon ng mga bahagi ng katawan, kasama na ang pag-amin ng babae sa sarili na “smoking hot” ang lalaki. Hindi rin malinaw sa salin kung ano ang naging reaksiyon ni Zara (ano ang tinutukoy na “ganoong reaksiyon”?). Ipinakikita sa orihinal na

³ Bersiyong ebook ng mga orihinal na nobelang Harlequin ang ginamit sa pagsusuri, kaya ang bilang ng mga pahina sa digital na kopya ang gagamitin. Ang taon kung kailan lumabas ang bersiyong ebook ang gagamitin.

⁴ Hindi na isasama ang pahina kung saan lumabas ang sipi dahil walang tiyak na bilang ng pahina ang bersiyong ebook ng salin sa Filipino ng mga nobelang roman-sa na mababasa gamit ang app na iReader ng Precious Pages. Ang taon kung kailan lumabas ang bersiyong ebook ang gagamitin.

aktibong seksuwal na ahente ang babae, samantalang makikita sa salin ang konstruksiyon ng babaeng wala o kulang sa seksuwalidad. Sa umiiral na dikotomiyang santa-puta, dinadakila ang mga babaeng di-seksuwal, habang hinihiya ang mga babaeng nagpapahayag ng o kinikilala ang kanilang libog.

Sa *A Convenient Bridegroom*, dalawang linggo na lang at ikakasal na sina Ayesha (Aysha sa orihinal) at Carlo para magsanib na sa wakas ang dalawang makapangyarihang pamilya. Sa unang kabanata, magkikita ang dalawa para mag-*dinner*. Bumilis ang pintig ng puso ni Ayesha nang makita si Carlo. “Wala talagang kupas ang kaguwapuhan ng lalaki.” Hinalikan ni Carlo ang babae at kakaibang sensasyon ang idinulot nito kay Ayesha:

Orihinal

Dear God, he was something. The clean male smell of him teased her nostrils, combining with his subtle aftershave.

Her stomach executed a series of somersaults, and her pulse hammered heavily enough to be almost audible. Did she affect him the way he affected her? (Bianchin 2011, 7).

Salin

Tigagal pa rin siya nang ilayo ni Carlo ang ulo sa kanya. Parang may mga maharot na paruparo sa sikhura niya nang mga sandaling iyon. Ganoon din kaya ang epekto niya kay Carlo? (Bianchin 2015).

Hindi nailipat sa salin ang erotismo ng orihinal na teksto. Sa pagtanggap ng ekspresyong “Dear God,” hindi natapatan ang tindi ng pagnanasa ni Ayesha sa lalaki. Hindi rin naisalin ang detalye tungkol sa epekto kay Ayesha ng kombinasyon ng “male smell” at “subtle aftershave” ni Carlo, na isa sa maaaring dahilan ng pagiging “tigagal” ng babae matapos siyang halikan ng *fiancé*. Ginamit ng tagasalin ang “mga maharot na paruparo sa sikhura” bilang panumbas sa idyomatikong ekspresyon na “butterflies in the stomach,” na naglalarawan sa pagkabalisa ni Ayesha. Pero hindi lang simpleng pagkabalisa o kilig ang naramdaman ni Ayesha nang halikan siya ng lalaki. Sumirko-sirko ang kaniyang sikhura at halos marinig na ang pintig ng kaniyang pulso; nakaramdam ang babae ng seksuwal na pagnanasa, ng libog. May ilang bahagi pang hindi na isinalin. Halimbawa, patapos na silang kumain nang matawa si Carlo, na may erotikong epekto na naman kay Ayesha: “His soft laughter sent shivers over the surface of her skin, raising fine body hairs as all her nerve-endings went haywire” (Bianchin 2011, 15).

Sa prologo ng *Not a Marrying Man*, isinulat ni Amber sa *diary* niya ang nangyari nang una siláng magkita ni Warren (Warwick sa

orihinal), ang bagong may-ari ng hotel na pinagtrabahuhan niya. Kabilang sa isinulat niya ang libog na naramdaman niya habang nag-uusap at nagkakatinginan silá at ang sa palagay niya na maidudulot na problema nito sa relasyon niya sa kasalukuyang nobyong si Carlo (Cory sa orihinal):

Orihinal

On the surface our conversation was strictly business, but all the while those piercing blue eyes of his never left mine. Not for a second. And it wasn't just the way he stared at me. There was something else. I know it wasn't just me. It wasn't my imagination. Something was there, zapping back and forth across the desk that separated us. An electric charge that was both exciting and enervating. When our discussion was over and I had to stand up, I found that my legs had almost gone to jelly. Somehow I made it out of the office and back to the front desk where I slumped down into my chair. I felt faint. I still feel faint thinking about it. And all I've done this evening is think about it. My whole world has been tilted on its axis. How can I get engaged to Cory now when I know that I don't love him? I mean, how could I love him but want to sleep with another man? And I do. I want to have sex with Warwick Kincaid. I can't believe I just admitted that, but what's the point of keeping a diary if you lie to it? So, yes, I want to sleep with Warwick Kincaid. But that isn't love, is it? That's just lust. Can you be in love with one man and in lust with another? Maybe you can. What do I know? I've never felt anything like this before (Lee 2011, 7).

Salin

Kung titingnan, strictly business lang ang naging usapan namin. Pero sa buong panahong iyon ay hindi ako nilubayan ng mga matang iyon na nanunuot kung tumingin. Hindi lang iyon imagination ko. Ramdam ko ang koryenteng iyon sa pagitan namin. Nang matapos ang pag-uusap at kinailangan ko nang tumayo ay naramdaman ko ang panlalambot ng mga tuhod ko. Nang marating ko ang front desk ay pasalampak akong naupo sa isang silya at para akong hihimatayin. Wala akong ibang magawa kundi isipin iyon. Bigla ay nagulo ang mundo ko. Paano ko hahayaang ma-engage kay Carlo kung alam kong hindi ko siya mahal? Ibig kong sabihin, puwede bang mahalín ko siya habang mayroong ibang lalaking gusto kong makapiling? Gusto kong makaniig si Warren Quintas. Diyos ko! Hindi ako makapaniwala na inamin ko iyan. Pero ano pa ba ang silbi ng diary kung hindi ako magpapakatotoo sa isinusulat ko rito, hindi ba? (Lee 2015).

Dahil nasa anyong entry sa personal na diary ang sipi, masasabing totoong may matinding pagnanasa si Amber kay Carlo. Ipinapalagay na “anatomically secretive” ang mga babae–karaniwang itinatago ang seksuwal na pagnanasa, kaya madalas na di-mapagkakatiwalaan ang mga senyal ng libog ng babae, tulad ng pagsinghap, pagpapawis, pangingingin, pagliyad, at iba pa (Dederer 2014)—at sa pagsusulat ng mga saloobin sa diary, ipinapalagay na nagpapakatotoo sa sarili ang nagsusulat. Sa *Not a Marrying Man*, isinisiwalat ni Amber ang totoong nararamdaman niya. Sabi nga niya, “what’s the point of keeping a diary if you lie to it?” Maituturing na radikal at mapagpalaya para sa babae ang pagsasabi ng katotohanan

tungkol sa sariling seksuwalidad at pagtanggap dito.

May ilang bahagi sa salin na nagpahina sa seksuwal na ahensiya ng bidang babae. Isinulat ni Amber na “Wala akong ibang magawa kundi isipin iyon” na para bang dinidiktahan siya ng naramdaman niya kay Carlo. Sa orihinal na “And all I’ve done this evening is think about it,” ipinahihiwatig na maraming maaaring gawin si Amber, pero pinili niyang isipin nang magdamag ang nangyari. Hindi na rin isinalin ang huling mga pangungusap na kumpirmasyon na gusto talagang makatalik ng babae ang lalaki. Dahil sa omisyon ng mga pangungusap na ito, hindi naipakita ang pagtatalo sa isip ni Amber kung ano ang pag-ibig at kung ano ang libog, at kung maaari siyang magmahal sa isang lalaki at malibugan sa iba pang lalaki. Mapapansing mas nag-iisip tungkol sa kaniyang nararamdaman ang Amber sa orihinal kaysa sa Amber sa salin.

Sa *Dating the Rebel Tycoon*, humangos si Cameron sa isang *botanical garden* at pumasok sa madilim na planetarium. Pinalalabas siya ng namamahala ng *planetarium*, si Rosie, dahil hindi pa magsisimula ang palabas. Hindi niya mamukhaan ang babae dahil sa dilim, samantalang agad na nakilala si Cameron ng *astrophysicist* na si Rosie na nasanay na sa dilim. Dati silang magkaeskuwela sa hay-iskul at may pagtingin noon ang babae sa lalaki. Inilarawan sa orihinal kung paano natawa si Cameron sa sinabi ni Rosie at kung ano ang naging reaksiyon ng babae. Pinaikli ang tagpong ito sa salin at naging simpleng pagtawa na lang ang “a deep, dry, rumbling, masculine sort of laugh” (Blake 2009a, 15). Hindi rin nahuli sa salin ang pagkislot ni Rosie at ang paggapang ng kung anong kiliti mula sa tuhod na nauwi sa pagbaluktot ng mga daliri niya sa paa dahil sa nadamang sensasyon. Tinanggal din sa salin ang bahaging naalala ni Rosie ang ngiti at ilang erotikong detalye ng mukha ng lalaki.

Marami ring tinanggal na detalye sa salin ng *Marchese’s Forgotten Bride*, at may kinalaman ang malaking bahagi nito sa erotikong deskripsiyon ng katawan ng lalaki sa punto de bista ng babae. Sa unang kabanata ng nobela, nagkaroon ng salusalo ang kompanya nina Cassie para salubungin ang bago nilang managing director, si Alessandro Marchese. Nagulat si Cassie pagkakita sa lalaki dahil kilala niya ito noon bilang Sandro Rossi, ang ama ng kaniyang kambal. Galit si Cassie dahil iniwan silá nito. Sa kabila nito, hindi niya maikakaila sa sarili na may pagnanasa pa rin siya sa lalaki. Detalyado sa orihinal ang bahaging hinagod ng tingin ni Cassie ang “bronzed throat,” malapad na balikat, at matitigas na kalamnang pumuputok sa damit ni Alessandro/Sandro (Reid 2010, 7). Sa salin,

sinabi lang na galit ang babae sa lalaki pero hindi niya mapigil ang sarili na pagpiyestahan ng tingin ito. Hindi na ipinakita kung paano humagod ng tingin ang isang babaeng masama ang loob pero nilalamon ng pagnanasa.

Sa sinuring mga teksto, nagiging problema ng mga bidang babae ang pagkakaroon ng pakiramdam ng libog. Nagdudulot ito sa kanila ng kalituhan at pagkabalisa. Madalas din nilang hindi kinikilala ang seksuwal na pagnanasa o pinipigilan ang sarili na ipahayag ito. Sa konteksto ng Katolisismo sa Pilipinas, nananatiling konserbatibo ang pananaw ng mga Pilipino sa seksuwalidad. Nalilikha sa kontekstong ito ang madiskarteng lalaki at disenteng babae—ang lalaki ang unang gumagawa ng hakbang para ipahayag ang kaniyang interes sa babae, samantalang kailangang itago ng babae ang kaniyang seksuwalidad at panatilihin ang pagiging disente (Delgado-Infante at Ofreneo 2014).

Sa kalakhan ng sinuring mga salin, tinatangal ang seksuwal na pagnanasa ng mga bidang babae, kaya hindi lubos na nakikita ng mga mambabasa kung paano dinadanas ng mga babae sa nobelang romansa ang sarili bilang aktibo, nag-iisip, at seksuwal na tao. May mapanganib na implikasyon sa mga babaeng mambabasa ang deseksuwalisasyong ito ng representasyon ng mga babae sa mga salin ng mga nobelang romansa, lalo na at kinakasangkapan ang anyong ito ng panitikan bilang isa sa mga hangan ng mga kaalaman sa seks, pakikipagrelasyon, o pag-aasawa. Ayon sa isang babaeng mambabasa, “Puwede mo siyang i-apply sa buhay mo, e...Alam mo ‘yon, kung paano iva-value ang sarili mo para sa taong mapapangasawa mo...Mas magiging ano ka, mas ipe-serve mo ang sarili mo para sa tingin mong right man para sa ‘yo...” (Crael 2020). Itinataguyod ng pahayag na ito ang kaisipang pasibo ang babae at nakadepende ang kaniyang halaga sa lalaking mapapangasawa; wala siyang kalayaan sa kaniyang seksuwalidad dahil kontrolado ito ng mapanikil na kaisipan na ang katawan at kaluluwa ng babae ay nakalaan sa “right man.”

Ang Pagkahumaling sa/Pagsasalin ng Marahas na Lalaki

Nagreresulta rin ang deseksuwalisasyon ng teksto sa neutralisasyon ng marahas na tendensiya ng mga bidang lalaki o *alpha male* sa mga nobelang romansa. Sa kabila ng emosyonal na kalupitan at pisikal at emosyonal na pang-aabuso ng mga bidang lalaki sa mga babae, tila walang idinudulot na pagkabahala sa mga mambabasa ang karahasang ito. Masasabi pa ngang ang

mismong karahasang ito ang nagbibigay ng kasiyahan, sa halip na pagkabalisa, sa mga mambabasa ng popular na nobelang romansa. Ayon sa isang mambabasa, gusto niya ng misteryosong bida, “Shet, sarap. Hindi siya nag-e-exist sa mundo ko, pero parang totoo siya. Pa-hero, ‘tsaka ‘yong tipo ng tao na hindi mo aakalain na mabuti pala siya. Parang ang dating niya is, napakaantipatiko, pero iba pala ‘yong character niya.” Bagaman sa una ay naiinis siya sa pagpapamalas ng tinatawag na *toxic masculinity*,⁵ “Kinikilig ako afterwards. Lalo na when they start to show care sa partners nila” (Lyra 2020).

Sa katunayan, isa sa mga kumbensiyon ng nobelang romansa ang gawing kaaya-aya at kaibig-ibig ang marahas at makapangyarihang lalaki. Hindi maikakaila na romansa, kilig, at seksuwal na pagnanasa, hindi takót, ang hatid ng mga alpha male, ng mga lalaking bully, sumpungin, mapangutya, mapaghighanti, at mainitin ang ulo sa mga mambabasa (Taylor, 2012). Sabi nga ng isa pang mambabasa, mas kinikilig siya sa mga bidang lalaki na suplado, masungit, marahas, sumpungin, pero ang totoo ay may itinatagong kabaitan, kaysa sa mga bida na sa una pa lang ay ipinapakita na ang kabutihan (Crael 2020). Para sa kaniya, mas kaabang-abang ang kuwento dahil sa misteryong bumabalot sa mga lalaking marahas.

Sa *The Master Player*, ang film at TV mogul na si Maximo (Maximilian sa orihinal) ang lalaking iniibig at pinagnanasaan ng aktres na si Chloe. “Sinagip” ng lalaki ang babae mula sa abusadong asawa at ina nito. Sa unang malas, masasabing malinis ang hangarin ni Maximo dahil gusto niyang magkaroon ng kalayaan si Chloe. Ang totoo, pinaikot ng lalaki sa kaniyang palad ang babae (na pinangalanan niyang “Mary” dahil sa tingin niya ay mas simple at angkop ito sa babae). Pinalalabas niyang may kalayaang magpasiya si Chloe, pero ang lalaki ang talagang gumagawa ng mga pagpipilian ng babae. Sa unang kabanata, pinagdududahan na ni Chloe ang mga ikinikilos ni Maximo, pero hindi niya mapigilang magnasa rito. Inilarawan sa isang tagpo sa orihinal na teksto ang lalaki sa punto de bista ng nagnanasang babae:

He was a strikingly handsome man, though
that was a totally inadequate description of him.
The dark good looks—black hair, strongly chiselled

⁵ Tumutukoy ang *toxic masculinity* sa mga mapaminsalang katangiang ikinakabit sa mga lalaki. Sa padrong ito, ang lalaki ay “dapat” na malakas at matapang, hindi nagpapakita ng emosyon, agresibo, dominante, at uhaw sa kapangyarihan. Karaniwan itong sanhi ng homophobia at karahasan laban sa kababaihan, at maging ng karamdaman sa pag-iisip ng lalaki.

face, deeply set brown eyes, tanned skin, perfectly sculptured mouth—added to his air of distinction, but it was the aura of indomitable power that gave him a charismatic impact, which made all the rest seem merely a fitting outer framework for the dynamic person who could take over anything and make it work.

Somehow it heightened his sexuality, almost to the point of mental and physical assault on everything that was female in Chloe. She wanted to recoil from it, yet could not switch off the magnetism he exerted, tugging out feelings she shouldn't have with this man. It was alarming to find herself alone with him (Darcy 2009, 10).

Hindi komportable si Chloe sa lalaki at nababahala siya kapag siláng dalawa lang ang magkasama. Gusto niyang lumayo, pero hindi niya magawa dahil may kakaibang pang-akit si Maximo, ang “aura of indomitable power that gave him a charismatic impact.” Sa orihinal, naging karismatiko ang *manipulative* at *controlling* na lalaki. Ngunit tinanggal sa salin ang bahaging ito. Sa omisyon ng mga paglalarawang nagpapakita ng seksuwal na pagkahumaling ng bidang babae, napahihina ang kapangyarihan ng mapang-abusong lalaki sa salin.

Isa pang nobelang nagtatampok ng toxic masculinity ang *The Innocent's Dark Seduction*. Sa unang pagkikita nila, pinaratangan ni Roark na *gold digger* si Lia at sinabihang, “Soon I'll have you in my bed [...] You'll be mine [...] I'm the man who's taking you home with me tonight” (Lucas 2009, 11-12). Sa kabila ng pambabastos at panghahamak ng lalaki sa babae, may kung ano kay Roark na nagpapalibog kay Lia. Marami ang tinanggal sa salin at may ilan namang detalyeng idinagdag. Bagaman lantad pa rin ang kabastusan at kagaspangan ng ugali ng lalaki sa salin, hindi ito gaanong naitanghal kung ihahambing sa orihinal. Tinanggal ang mga detalyeng nagpapakita ng mga senyas ng matinding pagnanasa ni Lia kay Roark: muling pag-init at “pagkatunaw” ng nanlalamig niyang katawan at nakapapasong sensasyon sa kaniyang mga daliri, kamay, suso, at kaibuturan nang hawakan siya ng lalaki. Binawasan din ang batuhan ng mga linya ng mapaglaro at walang pakundangang lalaki at ng babaeng nagpipigil sa nadaramang pagnanasa—bahagi ng kumbensiyon ng nobelang romansa na may potensiyal na magpakilig. Sa deseksuwalisasyon ng teksto, napahihina ang kapangyarihan ng *alpha male*.

Katanggap-tanggap para sa mga mambabasa ang karahasan sa nobelang romansa kung kontrolado at ikinakabit ito sa matinding selos, maling pagkaunawa, at maalab na pagmamahal ng mga bida (Radway 1991). Sa nobelang romansa, kapag sinaktan o minaltrato ng lalaki ang babae dahil sa selos o maling pagkaunawa sa ikinilos ng babae, asahan nang matatauhan ang lalaki sa bandang huli. Kapag nalaman niya ang kaniyang pagkakamali, ipakikita niya agad sa babae kung gaano niya ito kamahal. Binibigyan ng formulang ito ng idea ang mga mambabasa na ang mga karahasang kinakaharap nilá sa araw-araw ay resulta lang ng miskomunikasyon o selos sa konteksto ng tunay na pag-ibig (Radway 1991). Kung gayon, may tendensiya ang romansa na bulagin ang bidang babae at maging ang mambabasa sa mga kasamaan ng lipunang humahamak at nang-aapi sa mga babae (Modleski, 2008). Sa pamamagitan ng deseksuwalisasyon ng teksto sa pagsasalin, maaaring mapahina ang tendensiyang ito.

Pagsasalin, Pagnanasa, at ang Politika ng Titig

Sa kaniyang sanaysay na “Visual Pleasure and Narrative Cinema,” sinuri ni Laura Mulvey ang inter-aksiyon ng imahen ng katawan sa pelikula at kung paano ito tingnan ng tumitingin, partikular ang pagposisyon ng “male gaze” sa katawan ng babae. Sa interaksiyong ito ang lalaki ang aktibong tumitingin at ang babae ang *exhibitionist* na tinitingnan at ibinubuyangyang sa paraang erotiko (Mulvey 1989, 19). Nagiging *fetish* ang katawan ng babae sa prosesong tinatawag ni Mulvey na “fetishistic scopophilia,” kaya ang katawang dating nagbabanta at nagdudulot ng pagkabalisa ay nagbibigay na ngayon ng kasiyahan sa mga lalaking tumitingin. Mailalapat ang teoryang ito hindi lang sa produksiyon at pagkonsumo ng pelikula, kundi sa panitikan, telebisyon, dula, potograpiya, painting, at iba pang mga kultural na produkto.

Tipikal ang male gaze sa mga nobelang romansa kahit pa mga babae ang karaniwang nagsusulat at nagbabasa nito. Sa *Ikaw Muna ang Magpantalón, Mahal* (1991) ni Marissa Pascua I, halimbawa, iniharap sa mga mambabasa ang babaeng tauhan sa punto de bista ng lalaki: “Kay ganda kasi ni Sol. Dalawa na ang anak ay maganda pa rin ang dodo. Wala kang itatapon kay Sol. Pati mga kuko ng daliri ay maganda. Kung maganda ang labas ni Sol ay lalong maganda ang loob. Ang puti, ang kinis. Ang husay sa kama. Kasing init niya” (Encanto 1996, 173). Pansinin na may erotikong dating ang kodipikasyon ng katawan at kakayahan o ng “to-be-looked-at-

ness” ng babaeng tauhan (Mulvey 1989, 19). Lalong napatitibay ng produksiyon ng ganitong uri ng teksto (paglikhang pinahalagahan ang tingin ng lalaki) ang mga estereotipong hindi nakatutulong sa pag-unlad ng mga babae.

Dahil sa pag-usad ng kilusang feminismo, nagkaroon ng tuon sa mga paraan ng mga babae ng pagbawi ng sarili nilang seksuwalidad. Isa sa mga ito ang “female gaze” na, bilang “antidote” sa male gaze, bumabaklas sa tradisyonal na imahen ng mga babae (Bowers 1990, 218). Ang seksuwalidad at erotismo ng babae, na inilalarawan sa punto de bista ng babae, ang isa sa mga tuon ng mga feministang pag-aaral ng panitikan. Layunin dito ang pagsasakapangyarihan ng babae sa pamamagitan ng paglunas ng di-pantay na kapangyarihan ng mga kasarian at pagsulong ng pagkakapantay-pantay ng mga babae at lalaki sa usapin ng kultural na representasyon (Abdolmaleki 2013).

Sa mga nabasa ng mananaliksik na mga nobelang Harlequin, madalas na ilarawan ang mga bidang lalaki sa punto de bista ng mga bidang babae. Kapag tinitingnan o iniisip ng babae ang lalaki, napapansin niya kahit ang maliliit na detalye ng mukha at katawan nito. Erotiko ang deskripsiyon ng paghagod niya ng tingin sa buhok, mata, ilong, labi, panga, balikat, braso, bukol ng ari, at iba pang mga bahagi ng katawan ng lalaki—at higit pa rito, itinatampok din ang babae na iniisip ang sariling iniisip at ikinikilos habang tinitingnan ang lalaki. Dahil nabibigyan ng akses ang mambabasa sa iniisip at nararamdaman ng bidang babae, sa pagnanasa nito, nagkakaroon siya ng idea tungkol sa seksuwal na identidad ng babae.

Makikita sa ilang *item* sa sinuring mga teksto ang dinamika ng kapangyarihan sa inter-aksiyon ng mga bida, partikular sa kung paano tingnan ng babae ang lalaki. Sa *Getting Red-hot with the Rogue*, lumabas ng gusali ang *tycoon* na si Dylan at pinuntahan ang nagpoprotestang si Wynnie para patahimikin ito. Sa paghaharap na ito, si Dylan ang dominante at si Wynnie ang puwersang humahamon sa dominasyon ng lalaki. Ibinandera ng lalaki ang kaniyang awtoridad sa harap ng babae nang ibulsa niya ang mga kamay niya sa kaniyang pantalon. Sa orihinal na teksto: “He slid his hands into the pockets of his trousers, drawing his shirt tight across his chest, and drawing her eyes to his zipper region in one clever move. ‘How’s it going?’” (Blake 2009b, 13). Ito ang salin: “Tumango si Dylan. He slid his hands into the pockets of his trousers. ‘Kumusta?’” (Blake 2014).

Sa orihinal, napansin ng babae ang paghapit ng damit ng

lalaki sa katawan nito at napatingin siya sa zipper ng pantalon ng lalaki. Tinanggal ang bahaging ito sa salin. Naging mas neutral ang teksto dahil sa pagkawala ng empasis sa seksuwal na reaksiyon ni Wynnie. Sa namamayaning kaayusan, normal lang na hagurin ng tingin ng lalaki ang babae at magtuon sa suso o puwet nito, pero hindi katanggap-tanggap ang imahen ng babaeng tumitingin sa direksiyon ng ari ng lalaki, ang sentro ng kapangyarihan ng mga lalaki. Hindi na rin isinalin ang bahaging tumingin si Declan (pangalan ng lalaki sa orihinal) sa high heels ni Wynnie “and she figured he planned to keep out of kicking distance. It was the move of a man who’d been in danger of being castrated before.” (Blake 2009b, 13). Ang resulta, hindi naipakita ang banta at panganib na dala ng babae sa posisyon ng lalaki.

Ganito rin ang nangyari sa salin ng *Worth the Risk*. Sa isang tagpo, magkaharap na nag-aagahan sina Sammie at Jackson na kagigising lang matapos magtalik. Nakangising tinititigan ng lalaki ang babae habang nagkakape si Sammie (Sands 2012, 14). Hindi komportable ang babae sa pagtitig sa kaniya ng lalaki kaya itinanong niya kung ano ang iniisip nito, pero wala itong ibinigay na malinaw na sagot. Bilang reaksiyon, mabilis na lumagok ng kape si Sammie at may pagkapilyang itinutok ang tingin sa direksiyon ng ari ng nakaupong lalaki. Tinanggal sa salin ang bahaging ito, gayong mahalaga ang imaheng nabubuo rito: nakatitig ang lalaki sa mukha ng babae, pero sinuklian ito ng babae sa pamamagitan ng “pataksil” na pagtingin sa ari ng lalaki (“Her traitorous eyes dipped below his waist.”) Sa pagsasantabi sa bahaging ito, napipilayan ang subersibong potensiyal ng ganitong pasulpot-sulpot na pagharap ng babae sa kapangyarihan sa nobelang romansa.

Maoobserbahan din sa sumusunod na halimbawa, mula sa *The Innocent’s Dark Seduction*, ang pamamayani ng male gaze, bagaman may pagtatangka sa salin na pahinain ito. Sa orihinal na teksto: “And even more powerful than his body was the way the man looked at her. His gaze never moved from hers. She found herself unable to look away from the intensity of his dark eyes” (Lucas 2009, 11). Ito naman ang pagkakasalin: “Hindi nito inaalas ang mga mata nito sa kanya na para bang silá lang ang tao sa lugar na iyon. Gusto niyang umiwas ng tingin ngunit hindi niya magawa at lalong hindi niya magawang humakbang palayo rito” Minamagneto siya nito (Lucas 2015). Sinasabi sa orihinal na mas makapangyarihan ang titig ni Roark kay Lia kaysa sa mismong katawan ng lalaki. Sa salin, nabura ang paghahambing na ito kaya napahihina kahit paano ang kapangyarihang taglay ng titig ni Roark. Pero nawalan ng bisa ang

tangkang ito nang idagdag ng tagasalin ang “Minamagneto siya nito,” na nagpapahiwatig na hindi malabanan ni Lia ang pang-aakit ni Roark.

Mahihiwatigan din ang tunggalian ng kapangyarihan ng mga bida sa kanilang tinginan o titigan. Sa *The Vintner’s Bride*, iniwan ni Isabel ang kaniyang nakaraan at nagpunta sa La Union (Sicily sa orihinal) para magbagong-buhay. Siya na ang mamamahala sa bahay at ubasan na ipinamana sa kaniya ng isang di-kilalang kamag-anak. Sa unang kabanata, nawawala si Isabel sa paghahanap sa ubasan at dito niya makikilala si Dario, ang dating may-ari ng lupang pagmamay-ari na ngayon ng babae.

Orihinal

She was so excited she slammed on the brakes, and skidded to an abrupt halt.

He looked up. She grabbed the map, got out of the car and walked toward the field where he stood staring at her as if he’d never seen a stranger here before. Which made her feel better about staring at him. She stared at his blunt nose that looked like it might have been broken a few times. She stared into his eyes, impossibly blue in a suntanned face.

Then her gaze moved down. He was shirtless, and his jeans rode low on his hips. Very sensible in this kind of weather. And very sexy too. She swallowed hard and tried to tear her eyes away from his broad chest covered with a light dusting of dark hair, but couldn’t. Perspiration broke out on her forehead. She couldn’t seem to take a deep breath. Maybe this was her property. Maybe he worked for her already and she’d be making wine this fall with his help. No, she couldn’t get that lucky (Grace 2009, 9).

Salin

Mabilis na pinaandar niya ang kotse patungo sa kinaroroonan ng lalaki. Nang makarating siya di-kalayuan dito ay bumaba siya ng kotse habang hawak-hawak ang mapa.

Napapahit ang lalaki sa gawi niya. Tinitigan siya na para bang noon lamang nakakita ng tagaibang lugar. Habang dahan-dahang lumalapit ang lalaki--na hindi kumukurap ang mga mata habang nakatingin sa kanya--ay naisip niyang titigan at kilatisin ito. Nakita niya ang natural na hugis ng ilong nito. Ang mga mata nito ay malalalim at ang balat ay parang bahagya nang nasunog ng araw.

Bumaba ang kanyang tingin. Wala itong pang-itaas at ang maong na pantalon na suot nito ay bahagyang nahuhulog sa bandang balakang. Makisig ang lalaki.

Napalunok si Isabel. Sinikap niyang iiwas ang paningin sa malapad na dibdib nito na may mga pino ngunit maiitim at kulot na balahibo, pero hindi na niya magawa.

Nagsimulang pagpawisan ang kanyang noo. Marahil ay naroon na siya sa kaniyang propiyedad at marahil ay isa sa mga trabahador doon ang lalaking nasa harap niya ngayon (Grace 2015).

Ilang bagay na may kinalaman sa ugnayan ng kapangyarihan ang nabago sa salin. Isa na rito ang pagtanggap ng “Which made her feel better about staring at him.” Sa orihinal, tinitigan ni Dario ang papalapit na si Isabel na para bang noon lang siya nakakita ng dayuhan, na nagpagana naman kay Isabel sa pagtitig sa lalaki. Sa hindi pagsasalin ng bahaging ito, bahagyang humina ang pahiwatig na may pakiramdam ang babae na mas makapangyarihan siya sa lalaking tumititig sa kaniya. Maihahalintulad ang titig ni Isabel sa titig ni Medusa, ang pantapat sa mapanakop na titig ng mga lalaki. Sa salin, parang naging bato ang hindi kumukurap na si Dario habang tumititig kay Isabel.

“Maybethiswasherproperty,” ang sabisa orihinal. Tumutukoy ito sa lupang pag-aari ni Isabel, pero dahil walang transisyon mula sa paglalarawan ng reaksiyon ng babae sa nakikitang detalye ng katawan ng lalaki, mapagkakamalang tumutukoy ito sa katawan ni Dario. Halos ganito rin ang epekto ng salin nitong “Marahil ay naroon na siya sa kaniyang propiyedad...” Isa pang nabago sa salin ang ginawang paglapit ng lalaki sa babae. Sa orihinal, ang babae ang lumapit sa lalaki; si Isabel na isang dayuhan at di-pamilyar sa pangingin ni Dario ang walang pasabing pumasok sa teritoryo ng lalaki.

Isa sa mga depensa ng patriyarkal na lalaki laban sa babaeng naglalantad ng kaniyang mga kahinaan at nanggugulo sa namamayaning kaayusan ang pagpatay kay Medusa o pagsira sa subhetibidad ng babae (Bowers 1990). Sa salin, idinagdag ang bahaging “naisipan” ni Isabel na “kilatisin” ang lalaki. Pero wala namang nangyaring pangigingilatis. Sa halip, napalunok ang babae sa kakisigan ng lalaki at sinubukan niyang ilayo ang tingin sa matipunong dibdib ni Dario, “pero hindi na niya magawa.” Pinagpawisan siya sa noo. Sa bahaging ito ng orihinal at salin, tila kontrolado na ng lalaki ang katawan ng babae. Simula na ito ng pagkahulog ng loob ni Isabel kay Dario.

Sinasabing tinatrato ng mga lalaki ang mga babae depende sa kung ano ang nakikita nilá sa mga ito (Berger 1972). Minamatyagan ng mga babae ang sarili dahil nakasalalay ang tagumpay nilá sa kung paano silá tingnan ng mga lalaki. Para magtagumpay, kailangang sipatin ng babae ang sarili, ikubli ang mga bagay na hindi magugustuhan ng mga tumitingin (lalaki), at itanghal ang sa palagay niyang kaaya-aya o katanggap-tanggap para sa mga lalaki. Pansinin ang sumusunod na sipi mula sa *The Tycoon's Temporary Baby*:

Orihinal

Staring up into his green-brown eyes, she felt something unexpected pass between them. Some tension she'd never felt before. Or perhaps something she was too smart to let herself feel.

He swallowed. Fascinated, she watched the muscles of his throat shift mere inches from her face. She flattened her palm and pushed herself out of his arms.

She was all too aware of Jonathon's gaze following her every move. And even more aware that her outfit was inappropriate for work. He'd never seen her in jeans before. Certainly not topped with her favorite T-shirt, a retro Replacements concert T-shirt she'd bought online as her twenty-first birthday present to herself. It was old and ratty and she'd cut the neck out of it years ago. But somehow the shirt was all comfort. And today, she needed comfort more than she needed professionalism (McKay 2011, 11).

Salin

Nagtama ang mga mata nila. Pakiramdam ni Wendy ay may dumaloy na koneksiyon sa pagitan nila. Hindi niya maunawaan kung ano iyon. Tensiyon siguro iyon na hindi pa niya naramdaman kahit kailan—o isang pakiramdam na para sa kanya ay ayaw na niyang tukuyin kung ano.

Marahan niya itong itinulak para makalaya siya sa mga bisig nito. Alam niyang minamasdan ni Jonathon ang bawat pagkilos niya. Alam din niyang mali ang suot niyang damit; hindi iyon pang-opisina. Hindi pa siya nakita ni Jonathon na nakasuot ng retro na T-shirt at jeans. Lumang-luma na iyon na halos mukha nang basahan. Pero kumportable siya roon, lalo pa ngayon na mas kailangan niyang maging kumportable kaysa maging professional (McKay 2015).

Pumasok sa trabaho si Wendy para ibigay ang letter of resignation niya. Mahal niya ang trabaho, pero kailangan niyang alagaan ang anak na sanggol ng namatay niyang pinsan. Isinandal ni Wendy sa pinto ang kaniyang noo. Binuksan ng boss niyang si Jonathon ang pinto mula sa kabilang silid. Tumumba ang babae pero mabilis siyang nasalo ng lalaki. Madalas titigan ni Wendy ang boss niya, pero noon lang niya talagang napansin ang ilang detalye sa mukha at katawan ni Jonathon. Sa orihinal na teksto, may naramdaman siyang kung anong tensiyon, o isang bagay na iniiwasan niyang maramdaman. Sa salin, ayaw niyang tukuyin kung ano ito. Kaharap ang lalaking nakatingin sa kaniya, may ikinukubling damdamin si Wendy at nag-iingat siyang hindi ito ipahalata sa lalaki.

Maláy si Wendy na mataman siyang minamanmanan ni Jonathon, tila tinatantiya ng lalaki kung paano niya pakikitunguhan. Paglalarawan ito ng paniniwalang papel ng lalaki ang kumilos at papel ng babae ang magpakita. Sa pagtitig ng lalaki sa babae, pinapanood din ng babae ang sarili na tinititigan ng lalaki (Berger 1972). Ito marahil ang dahilan kung bakit biglang nabanggit na alam din ni Wendy na hindi angkop sa trabaho ang suot niya. "Hindi pa siya nakita ni Jonathon na nakasuot ng retro na T-shirt at jeans." Si Jonathon ang unang sumagi sa isip niya kaugnay sa T-shirt niyang

“lumang-luma” na at “halos mukha nang basahan.” Kung susundan ang paliwanag ni Berger, hinihingi ng babae sa lalaki na tratuhin siyang basahan. Pero sa partikular na tagpong ito, binalewala ni Wendy ang gusto ng “surveyor of woman in herself,” ang pagsusuot ng propesyonal na kasuotang angkop sa kaniyang posisyon sa trabaho, at mas pinili niya ang kailangan ng sarili: kasuotang makapagpapaginhawa sa kaniya.

Sa *The Innocent’s Dark Seduction*, bahagi ng plano ni Roark na akitin si Lia para ipagbili sa kaniya ng babae ang lupang matagal na niyang inaasam. Sa orihinal, aroganteng sinabi ni Roark kay Lia na ibibigay niya ang gusto nito. Hindi na kailangang itanong kung ano ang gusto ng babae dahil alam na ng lalaki kung ano. Nakikita ni Roark ang hindi makontrol na seksuwal na pagnanasang idinudulot niya kay Lia, at ito ang batayan kung paano niya tatratuhin ang babae. Sa salin, tinanggal ang bahaging nilapitan, tiningnan, at may pagmamataas na nginitian ni Roark si Lia. Nawala rin ang detalye tungkol sa hirap ni Lia na itago ang kaniyang libog, bagaman idinagdag ang “Were his eyes trying to undress her?” (Lucas 2015). Sa pamamagitan nito mas nagkakaroon ng kontrol si Lia sa sitwasyon at sa sarili.

Ang Dikta ng Komersiyo

Layunin ng Precious Pages na lumikha ng mga akdang magugustuhan sa mga mambabasa: nakakikilig, may happy ending, simple at madaling maunawaan, maikli at mabilis basahin, gumagamit ng Taglish at pang-araw-araw na wika, tuon sa aksiyon sa halip na paglalarawan, at tunog-orihinal. Bahagi ito ng tinatawag na tatak-Precious na ilang dekada nang tinatangkilik ng mga Pilipinong mambabasa ng nobelang romansa. Kapag natugunan ang mga pangunahing layuning ito, posibleng mahikayat ang mga mambabasa na bilihin ang mga produktong salin, na maaaring magresulta sa malaking kita ang kompanya.

Nagkaroon ng dalawang yugto ng pagsasa-Filipino ng mga nobelang Harlequin. Sa unang yugto na nagsimula noong 2009, preskripsiyon sa mga tagasalin na paikliin ang salin. Sa katunayan, ang omisyon ang itinuturing na pangunahing estratehiya sa pagsasalin ng nobelang romansa at iba pang mga popular na *genre* (Capelle 1996). May pahintulot ito ng Harlequin. May istandard na habang 192 pahina ang orihinal na nobelang Harlequin, samantalang naglalaro sa 126, 127, at 128 pahina ang salin ng mga ito sa Filipino,

o tinatayang mas maikli nang 34 %.⁶ Ang espesyal na edisyon naman na mga salin ay umaabot sa 144 at 160 pahina.⁷ Sa pangkalahatan, tumutugon ang ginamit na estratehiya ng omisyon sa layuning may kinalaman sa pagpapasimple at pagpapabilis ng takbo ng kuwento.

Sa ikalawang yugto, hinihingi ng gabay sa pagsasalin (Garcia 2018b) na maging higit na tapat ang mga tagasalin sa orihinal na teksto. Ibig sabihin, iwasan ang talamak na omisyon na nangyari noong unang yugto. Hindi malinaw kung kailan mismo nagsimulang magsalin ang Precious Pages sa oryentasyong ito o kung kailan unang lumabas ang mga produkto ng ikalawang yugtong ito ng pagsasalin—bagaman sinasabing nagsimula ang bagong lapit sa pagsasalin kasabay ng pagsasalin ng Precious Pages sa Filipino ng mga nobelang *young adult* noong 2012. Kakatwa na gamít na gamít pa rin ang omisyon sa mga sinuring salin na nalathala simula sa taóng ito. Maaaring naging malakas ang hatak sa mga tagasalin ng layuning iangkop sa sinasabing tatak-Precious ang pagsasalin. Bahagi ng tatak na ito na ilang dekada nang tinatangkilik ng mga mambabasang Pilipino ang simple at walang ligoy na pagkukuwento.

Sa nangyaring pagpapasimple at pagpapaikli, nasakripisyo ang mga paglalarawang magbibigay sana ng mas mas malalim na pagtingin tungkol sa seksuwalidad ng mga babae. Sa obserbasyon ng isang masugid na mambabasa ng PHR at may ilang akda na ring nalathala sa Wattpad, mas nakatuon sa aksiyon ang romansang Pilipino kaysa mga romansang banyaga. Ayon sa kaniya: “Pagdating kasi sa Pilipino romance, mabilis ang pacing. Unlike kapag foreign, meron pa ‘yang pagdadaan na kung ano-ano hanggang sa ma-realize na in-love siya, ganon. Sa Pilipino, first na pagkikita pa lang ng mga bida, iaano na kaagad ng writer na, meron na silang connection sa isa’t isa” (Saballe 2020). Bahagi pa rin ito ng intensiyon ng Precious Pages na lumikha ng kapana-panabik na mga produktong salin na madali at mabilis basahin, kahit na ang resulta ay deseksuwalisadong babae.

⁶ Nangyayari rin ang pagpapaikli ng mga salin sa iba pang mga wika ng mga nobelang Harlequin, tulad ng salin sa Dutch, Swedish, French, at Greek (Capelle 1996; Wirtén 1998; Paizis 1998).

⁷ May inilabas din ang Precious Pages na espesyal na edisyon na mga salin na 256 pahina ang haba, ngunit kung sisipatin ang nilalaman, malalamang mas malalaki ang font at spacing na ginamit kung ihahambing sa regular na edisyon.

Mahalagang salik din sa deseksuwalisasyon ng mga babae sa mga salin ang wikang ginamit ng tagasalin. Taglish at wikang pang-araw-araw ang mabenta sa mga mambabasa ng nobelang romansa, ngunit may pananaw pa rin na bulgar, kung hindi man ay katawa-tawa, ang ilang salita nitong may kinalaman sa sex. Kaya hindi komportable ang ilang mambabasa “Lalo kung ano, ‘yong pagkakatulye nila, Tagalog masyado. Masyadong bold kaysa kung English siya. Kasi ‘pag English, ano lang, okay-okay” (Crael 2020). Sa salin ng *Fifty Shades of Grey*, halimbawa, may mga naasiwa sa paggamit ng “bulgar” na mga salita; sa kabilang banda, may mga natawa sa paggamit ng mga asiwang eufemismo. Sa mga salin ng mga nobelang Harlequin, naiwasan ang mga problemang ito sa pamamagitan ng omisyon, ngunit kasabay nito ang pagkitil sa seksuwal na kalikasan ng bidang babae.

Maaari din namang ang mga estratehiyang ginamit sa pagsasalin ay pag-angkop sa kagustuhan ng mga mambabasa kaugnay sa mga seksuwal na tagpo sa mga nobelang romansa. Para sa ilang mambabasang nakapanayam ng mananaliksik, wala silang problema sa mga paglalarawan ng mga seksuwal na tagpo, basta hinihingi ito ng kuwento (Alfonso 2020). Ayon sa isa pang mambabasa ng PHR, walang kaso sa kaniya ang pagtatanggal ng ilang detalye ng mga erotikong tagpo sa mga salin. “Parang mas pina-light lang nila yung kuwento. Okay naman siya” (Crael 2020). Sabi naman ng isa pa, “As much as possible, parang gusto kong mas less ‘yung sexual description...Kasi parang, hay, ayoko nang magbasa masyado ng bastos...” (Lyra 2020).⁸

Sa pagsasalin sa Filipino ng mga nobelang Harlequin, maaaring pinanatili ng Precious Pages ang *wholesome* na *branding* ng PHR. Nakabandera sa isang online forum ng PHR ang paglalarawan ng kanilang mga nobelang romansa: “The novels reinforce traditional values of commitment and a happy ending. It is an eternal escape fantasy of living out adventures and for romance readers it addresses the fantasy of falling in love with Mr. Right.” May ibang tatak ang Precious Pages para sa erotiko at mas mapangahas na mga akda, ang Red Room.⁹ Kung pagbabatayan ang binaryong pagtatakda ng pagkababae, mga deseksuwalisadong santa ang mga babae ng PHR at mga seksuwalisadong puta naman ang mga ng Red Room. Sa PHR maaaring makahugot ng mga kaalaman sa dalisay na pag-ibig ang mga mambabasa, samantalang sa Red Room naman maaaring

⁸ Hiniling ng kalahok na huwag banggitin ang kaniyang apelyido.

⁹ Sa panahong isinagawa ang pag-aaral, wala pang produktong salin ang Red Room.

makahugot ng mga kaalamang seksuwal ang mga mambabasa.

Sa unang malas, masasabing ang omisyon ng mga seksuwal na tagpo ay dulot ng pangangailangang mapaikli ang salin alinsunod sa istandard ng Precious Pages. Maaari din namang nakaapekto rito ang kakayahan ng tagasalin at editor (at iba pang responsible sa pagbuo ng produktong salin) na nakadepende naman sa ilang salik tulad ng dedlayn. Dahil karaniwang maikli ang ibinigay na panahon sa mga tagasalin at editor, may tendensiyang magmadali silá kaya maaaring makompromiso ang kalidad ng salin. May *pressure* sa mga tagasalin at editor ng mga popular na akda na bilisan ang kanilang trabaho sa pagsasalin dahil sa pagdagsa ng mga materyal na kailangang isalin at ilathala. Dahil sa kakulangan ng panahon, maaari siláng pumalya sa kanilang pagpapasiya kaugnay sa kung ano-anong mga bahagi ang kakatayin at muling bubuoin. Kailangang isaalang-alang dito ang katotohanang napapagod din ang mga manggagawang intelektuwal, lalo na sa industriya ng paglalathala ng mga popular na akda.

Mahalagang usapin din ang remunerasyon. Ayon sa isa sa mga nag-edit ng mga salin, depende ang bayad sa haba ng salin: P8,000 kapag 128 pahina, P10,000 kapag 144 pahina, at P16,000 naman ang bayad para sa salin na may 256 pahina, na madalas ay matagal na hindi naibibigay (delos Reyes 2019).¹⁰ Ayon pa sa kaniya, iba-iba rin ang mga *rate* sa pag-edit ng salin depende sa haba nito. Sa isang salin na may istandard na habang 128 pahina, tinatayang P4,000 ang ibinabayad sa freelance editor. Karaniwan nang pinaniniwalaan na magkaugnay ang kalidad ng pagsasalin sa ibinabayad sa mga lumikha nito. Mas malaki ang bayad, mas mataas ang kalidad. Mas mababa ang bayad, mas mababa ang kalidad. Lumalabas sa mga resulta ng isang survey na 73% ng mga *language service provider* (LSP) ang naniniwalang may direktang ugnayan ang ibinabayad sa tagasalin at kalidad ng pagsasalin. Tinatayang 61% naman ng mga kliyente ang naniniwala sa ugnayang ito; ngunit kung magbabayad silá ng mas malaking halaga kaysa sa karaniwan, 90.54% sa kanila ang umaasang tataas ang kalidad ng pagsasalin (Capita Translating and Interpreting 2015).

Maaari din namang ang omisyon ng mga erotikong tagpo ay resulta ng maláy o di-maláy na pagtugon ng tagasalin sa namamayaning ideolohikong layunin na panatilihin ang konserbatibong pananaw sa mga babae. Kung praktikalidad ang

¹⁰ Sumubok din ang mananaliksik na magsalin ng isang nobelang Harlequin noong 2011. Inalok siya ng Precious Pages ng P6,000 para isalin ang buong nobela.

sinasabing dahilan ng pagtanggap sa mga erotikong paglalarawan ng pagnanasa ng bidang babae sa lalaki, bakit pinanatili at isinalin ang ilang detalyeng hindi gaanong mahalaga kung ihahambing sa mga eksenang nagpapakita ng libog ng babae? May ilang salin din na dinadagdagan ng mga detalyeng wala sa orihinal. Maitatanong, kung gayon, ano ang esensiyal at di-esensiyal na paglalarawan? Paano nagpapasiya ang mga tagasalin kung ano ang isasalin at kung ano ang tatanggalin? Ano man ang rason ng mga tagasalin, lumalabas na nagkakaroon ng deseksuwalisasyon ng bidang babae sa mga sinuring salin.

Ilang Direksiyon ng Pananaliksik

May malaking kakulangan sa pag-aaral tungkol sa kasarian at seksuwalidad sa pagsasalin ng nobelang romansa, na tinangkang punan ng patiunang pag-aaral na ito. Dahil mga babae ang kalakhan ng mga manunulat ng mga nobelang romansa, at mga babae ang karaniwang nagsasalin ng mga akdang ito (sa kaso ng *Precious Pages* at *Harlequin*), at mga babae rin ang target na mambabasa ng romansa at ng salin nito, mahalagang matalakay ang nangyayaring transpormasyon sa teksto, kabilang ang pagbabagong-anyo ng mga kasarian na sumailalim sa proseso ng pagsasalin.

Nagluluwal ng mga katanungan ang pag-aaral na ito. Isa rito ang papel ng babaeng tagasalin. Babae ang karamihan sa mga nagsalin sa Filipino ng mga nobelang *Harlequin*, at sa susunod na mga pag-aaral, maaaring siyasatin kung paano kinakatas ng tagasalin ang mga bahagi ng orihinal na akda at iniaangkop sa kaligiran ng mga target na mambabasa. Ano-ano ang mga personal at panlabas na salik na nakaaapekto sa kanilang pagpapasiya sa pagsasalin? Paano nagiging kasangkapan ang pagsasalin sa pagsusulong ng partikular na ideolohiya? Nagkakaroon ba ng *self-censorship* sa pagsasalin at bakit ito nangyayari?

Sinuri lang sa papel ang unang bahagi ng mga salin, kaya mahalagang masipat din ang dinamika ng relasyon ng mga bida sa iba pang bahagi ng nobela para malinaw ang tindig ng teksto sa usapin deseksuwalisasyon ng heroine. Kailangan ding palawigin pa ang pag-aaral sa iba pang mga titulo na walang markang *Gold Edition* at sa mga salin ng mga nobelang romansa maliban sa *Harlequin* (halimbawa, mga akda nina Barbara Cartland, Danielle Steele, Sidney Sheldon, at Nicholas Sparks).

Mainam kung sisiyasatin din ang seksuwal na danas ng bidang babae na may kinalaman hindi lang sa mga reaksiyon na libog, kilig, at pagkabalisa, kundi sa mga damdaming kaugnay sa pangungulila, lumbay, ligaya, suklam, poot, awa, at iba pa. Makatutulong ang mga ito sa higit na pagpapaunlad ng araling-salin at araling-kasarian sa Pilipinas. Ang pagsasalin ng popular na akda ay isang larangang bukal ng kaalamang maaaring magpaliwanag sa danas at magsulong sa kapakanan ng mga babae sa lipunan.

SANGGUNIAN (REFERENCES)

Primaryang Sanggunian (Primary Sources)

Orihinal na Nobelang Harlequin (Original Harlequin Novels)

- Bianchin, Helen. 2012. *A Convenient Bridegroom*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents (Harlequin Treasury 1990s).
- Blake, Ally. 2009a. *Dating The Rebel Tycoon*. Ebook. Toronto: Harlequin Romance.
- Blake, Ally. 2009b. *Getting Red-hot With The Rogue*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents.
- Darcy, Emma. 2009. *The Master Player*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents.
- Grace, Carol. 2009. *The Sicilian's Bride*. Ebook. Toronto: Harlequin Romance.
- Graham, Lynne. 2012. *Roccanti's Marriage Revenge*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents.
- Lee, Miranda. 2011. *Not a Marrying Man*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents.
- Lucas, Jennie. 2009. *The Innocent's Dark Seduction*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents.
- McKay, Emily. 2011. *The Tycoon's Temporary Baby*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents.
- Reid, Michelle. 2010. *Marchese's Forgotten Bride*. Ebook. Toronto: Harlequin Presents.
- Sands, Charlene. 2012. *Worth the Risk*. Ebook. Toronto: Harlequin Desire.

Pagsasalin (Translations)

- Bianchin, Helen. 2015. *A Convenient Bridegroom*. Ebook. Salin ni Armine Rhea Mendoza. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Blake, Ally. 2015. *Dating The Rebel Tycoon*. Ebook. Salin ni Sumire Villegas. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Blake, Ally. 2014. *Getting Red-hot With The Rogue*. Ebook. Salin ni Sumire Villegas. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Darcy, Emma. 2015. *The Master Player*. Ebook. Salin ni Armine Rhea Mendoza. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Grace, Carol. 2015. *The Vintner's Bride*. Ebook. Salin ni Belle Ofalda, mula sa orihinal na *The Sicilian's Bride*. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Graham, Lynne. 2015. *The Marriage Revenge*. Ebook. Salin ni Bettina, mula sa orihinal na *Roccanti's Marriage Revenge*. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Lee, Miranda. 2015. *Not a Marrying Man*. Ebook. Salin ni Xia Virgo. Quezon City: Precious Pages Corporation.

- Lucas, Jennie. 2015. *The Innocent's Dark Seduction*. Ebook. Salin ni Iris Anne. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- McKay, Emily. 2015. *The Tycoon's Temporary Baby*. Ebook. Salin ni Juno. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Reid, Michelle. 2015. *Marchese's Forgotten Bride*. Ebook. Salin ni Sofia. Quezon City: Precious Pages Corporation.
- Sands, Charlene. 2015. *Worth the Risk*. Ebook. Salin ni Karen Dee. Quezon City: Precious Pages Corporation.

Sekundaryang Sanggunian (Secondary Sources)

- Abdolmaleki, Kara. 2013. "The Female Gaze in *The Blind Owl* by Sadeq Hedayat and *Lost Highway* by David Lynch." *Iranian Studies* 46 (6): 903-919.
- ABS-CBN News. 2012. "'Twilight,' 'Vampire Diaries' Translated to Filipino." <http://news.abs-cbn.com/lifestyle/09/17/12/twilight-vampire-diaries-translated-filipino>.
- Barrios, Joi. 2000. *Ang Aking Prince Charming at Iba pang Noveleta ng Pag-ibig (My Prince Charming and Other Novelettes of Love)*. Quezon City: University of the Philippines Press.
- Berger, John. 1972. *Ways of Seeing*. London: British Broadcasting Corporation and Penguin Books Ltd.
- Bowers, Susan R. 1990. "Medusa and the Female Gaze." *NWSA Journal* 2 (2): 217-235.
- Capelle, Annick. 1996. "Harlequin Romances in Western Europe: The Cultural Interactions of Romantic Literature." *Nasa European Readings of American Popular Culture*, pinamatnugutan nina John Dean at Jean-Paul Gabilliet, 91-100. Westport, CT: Greenwood Press.
- Capita Translating and Interpreting. 2015. "The Conundrum of Quality, Time and Cost in the Language Services Sector." <https://www.capitatranslationinterpreting.com/wp-content/uploads/2015/09/White-Paper-Quality-Cost-and-Time.pdf>.
- Culla, Clarisse Ann Daryll Cruz. 2015. "All You Read is Love: The Contemporary Philippine Romance Novel from the 1990s to 2014." B.A. Thesis, College of Arts and Letters, University of the Philippines Diliman.
- De Vera, Ruel S. 2014. "'Twilight' Now in Filipino Translation," *Philippine Daily Inquirer*, Setyembre 17, 2014. <http://lifestyle.inquirer.net/167449/found-in-translation/#ixzz5P1VNo0sn>.
- De Vera, Ruel S. 2012. "Love in the Time of Paperback Romances." *Philippine Daily Inquirer*, Pebrero 4, 2012. <https://lifestyle.inquirer.net/33411/love-in-the-time-of-paperback-romances/>.
- Dederer, Claire. 2014. "Why Is It So Hard for Women to Write About Sex?" *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2014/03/why-is-it-so-hard-for-women-to-write-about-sex/357574/>
- Delgado-Infante, Margarita Lia at Mira Alexis P. Ofreneo. 2014. "Maintaining a 'Good Girl' Position: Young Filipina Women Constructing Sexual Agency in First Sex within Catholicism." *Feminism & Psychology* 24 (3): 390-407.
- Encanto, Georgina Reyes. 1996. "The Development of the Filipino Romance Novel as Written by Women (1922-1992)." Ph.D. Dissertation, College of Mass Communication, University of the Philippines Diliman.
- Fernandez-Diaz, Paz. 1995. "Mythologizing Woman in Romansa Komiks." M.A. Thesis, College of Mass Communication, University of the Philippines Diliman.
- Lucero, Rosario Cruz. 1991. "Romancing the Otherness of Woman." *Nasa Reading*

- Popular Culture*, pinamatnugutan ni Soledad S. Reyes, 137-146. Quezon City: Ateneo de Manila University Press.
- Masallo, Apple. *How to Write a Tagalog Romance Novel*. Quezon City: Bookware Publishing Corporation.
- Modleski, Tania. 2008. *Loving with a Vengeance: Mass-Produced Fantasies for Women*. Ikalawang edisyon. New York: Routledge.
- Mulvey, Laura. 1989. "Visual Pleasure and Narrative Cinema." *Nasa Visual and Other Pleasures*, pinamatnugutan nina Stephen Heath, Colin MacCabe, at Denise Riley, 14-26. New York: Palgrave.
- Paizis, George. 1998. "Category Romances: Translation, Realism and Myth." *The Translator* 4 (1): 1-24.
- Radway, Janice. 1991. *Reading the Romance: Women, Patriarchy and Popular Literature*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Raymundo, Sarah Jane S. 2004. "In the Concrete Now: Investigating Feminist Challenges to Popular Romance Production." *Plaridel: A Philippine Journal of Communication, Media, and Society* 1 (2): 91-118.
- Regis, Pamela. 2007. *A Natural History of the Romance Novel*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Reyes, Soledad S. 1991. *The Romance Mode in Philippine Popular Literature and Other Essays*. Manila: De La Salle University Press.
- Reyes, Soledad S. 1980. "Values of Love and Marriage in the Tagalog Novel." *Philippine Studies* 28: 284-304.
- Reyes, Soledad S. 1975. "Traditions and Themes in the Tagalog Novel." *Philippine Studies* 23: 243-292.
- Santaemilia, Jose. 2005. "The Translation of Sex, The Sex of Translation." *Nasa Gender, Sex and Translation: The Manipulation of Identities*, pinamatnugutan ni Jose Santaemilia, 117-136. New York: Taylor & Francis.
- Taylor, Jessica. 2012. "Romance and the Female Gaze: Obscuring Gendered Violence in The Twilight Saga." *Feminist Media Studies* 14 (3): 388-402.
- Wirtén, Eva Hemmungs. 1998. *Global Infatuation: Explorations in Transnational Publishing and Texts. The Case of Harlequin Enterprises and Sweden*. Uppsala: Uppsala University.

Interbiyu at Personal na Komunikasyon (Interviews and Personal Correspondence)

- Alfonso, Thamarie. Interbiyu ng mananaliksik, Facebook Messenger Video Call, Marso 3, 2020.
- Canale, Salve. Mensahe sa mananaliksik sa Facebook Messenger, Hulyo 17, 2019.
- Crael, Cheng Parcon. Interbiyu ng mananaliksik, Facebook Messenger Video Call, Marso 1, 2020.
- Delos Reyes, Janis. Mensahe sa mananaliksik sa Facebook Messenger, Hunyo 6, 2019.
- Delos Reyes, Janis. Mensahe sa mananaliksik sa Facebook Messenger, Hulyo, 2019.
- Garcia, Edith. Interbiyu ng mananaliksik, Punong Tanggapan ng Precious Pages Corporation, Oktubre 8, 2018a.
- Garcia, Edith. Email sa mananaliksik. Oktubre 11, 2018b.
- Lyra. Interbiyu ng mananaliksik, Facebook Messenger Video Call, Marso 4, 2020.
- Saballe, Shirley Anne. Interbiyu ng mananaliksik, Facebook Messenger Video Call, Marso 5, 2020.